

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Безпалька Богдана Богдановича
«Радянська пропаганда у школах середньої
загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 Історія та археологія**

Обґрунтування теми дослідження. Початок 1930-х рр. характеризується утвердженням більшовицької влади в УСРР та її зосередженням у руках генерального секретаря Й. Сталіна. Розпочалися важливі зміни в політичному та соціальному векторах. З одного боку згорталась політика українізації, змінюючись русифікацією, з іншого посилювався репресивний апарат. Такі дії спрямовувались на придушення національних проявів і як наслідок – конструювання радянського суспільства. У зазначеному аспекті актуалізувалось питання освіти. Вона ж переживала в попереднє десятиліття період нестабільності, що обумовлювався руйнацією імперської моделі освіти та формуванням нової.

Відновивши власну незалежність Україна зіткнулась із ментальною тяглістю частини громадян до повернення в часи радянського періоду, що дало ґрунт для просування проросійських ідей. Така ситуація несе виклик державній безпеці. Для ефективнішого деконструювання радянської ідентичності нам необхідно краще усвідомити процес її формування, особливо за допомогою освіти. Науковці розробляли питання ролі Наркомату освіти та персоналій які його очолювали, маємо розвідки й про становлення системи навчання, проте, недостатньо вивчено питання самої радянської пропаганди у закладах середньої загальної освіти в 1932–1941 рр. Тому, зазначена проблематика додатково актуалізується та заслуговує на дослідження. Особливої уваги потребує розгляд таких аспектів як засоби та методи радянської пропаганди у 1932–1941 рр.

Зв'язок із науковими планами та програмами. Робота виконана в межах науково-дослідної проблеми кафедри історії України Факультету суспільно-гуманітарних наук Університету Грінченка «Соціокультурні аспекти урбанізаційних процесів на теренах України» (Реєстраційний номер: 0122U202037) (12.22-12.27 роки). Тема дисертації «Радянська пропаганда у школах середньої загальної та професійної освіти Київської області (1932–1939 рр.)» була затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №11 від 17 грудня 2020 р.). 28 вересня 2023 р.

(протокол №8) її було уточнено у наступному формулюванні: «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)».

Метою дослідження є визначити основні засади та напрямки пропагандистської політики радянської влади у закладах загальної середньої освіти за матеріалами Київської області у 1932–1941 рр.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- визначити основні органи влади відповідальні за реалізацію пропагандистської політики у шкільній освіті;
- висвітлити нормативно-правову базу пропагандистської політики у школах;
- розкрити роль вчителя у системі радянської пропаганди;
- визначити основні форми позакласної та позашкільної діяльності як інструментів здійснення пропаганди;
- проаналізувати змістове наповнення підручників та журналів як основних друкованих засобів радянської пропаганди у системі шкільної освіти;
- виокремити провідні тематичні напрямки радянської пропаганди у шкільній освіті.

Об'єктом дослідження є радянська пропаганда в УСРР/УРСР у 1932–1941 рр.

Предметом дослідження є методи та засоби комуністичної пропаганди радянської влади в закладах загальної середньої освіти у 1932–1941 рр.

Теоретико-методологічна основа роботи. Робота побудована на основі широкого категоріального апарату, наукових принципів та методів дослідження. Серед категорій ключову роль відграють такі поняття як: радянська пропаганда, шкільна система, середня освіта. Важливу роль у дослідженні відіграла імагологія, яка дозволила нам виокремити основні образи, що формувались за допомогою радянської пропаганди. Найпоширенішими були: «свій/чужий», «ворог/друг». Головними принципами, які використовувались у роботі, були: об'єктивності, науковості, історизму, системності та комплексності. Основними методами, що застосовувались у нашому дослідженні були: аналіз, синтез, дедукція та індукція. Такий широкий теоретико-методологічний апарат забезпечив всебічне розкриття обраної нами теми дослідження.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1932–1941 р. Нижня межа зумовлена ідеологічними змінами в культурно-освітній сфері: початком офіційного згортання політики «українізації» (відповідно постанові ЦК ВКП(б) та РНК №121 від 14 грудня 1932 р.); посиленням партійного ідеологічного контролю за системою шкільної освіти; усуненням з посади М.

Скрипника; значне обмеження самостійності НКО УСРР. Верхня межа дослідження визначена початком німецько-радянської війни у 1941 р., яка призвела до окупації УРСР та тимчасової ліквідації на її території радянської освітньої системи.

Територіальні межі дослідження визначаються територією Київської області, утвореної в 1932 р. (з урахуванням змін адміністративних кордонів), яка виступає прикладом здійснення радянської шкільної пропаганди на території інших областей УСРР/УРСР.

Методи дослідження включає широкий спектр різноманітних принципів та методів дослідження. Серед принципів слід відзначити такі: об'єктивності, науковості, історизму, системності та комплексності. Специфіка роботи зумовлена використанням спеціальних історичних методів, таких як: проблемно-хронологічний, проблемно-історичний та методу критичного аналізу джерел. Важливо відзначити й загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у наступному:

Вперше:

– на основі матеріалів Київської області виконано комплексне дослідження радянської пропаганди в закладах загальної середньої освіти у 1932–1941 рр.

Уточнено:

– процес інституціалізації та структуризації Народного комісаріату освіти УСРР та його відділів, які відповідали за реалізацію радянської ідеологічно-пропагандистської політики на обласному, районному, міському та сільському рівнях;

– на прикладі шкіл Київської області уточнено роль вчителя в системі радянської пропаганди, образ якого конструювався відповідно до комуністичних уявлень про ідеального педагога.

– основні напрямки радянської пропаганди в шкільній освіті: формування образу Радянського Союзу як «власної батьківщини»; антирелігійна пропаганда; конструювання образу «ворога»; формування образу «щасливого життя» та почуття вдячності комуністичній владі; пропагування ідей мілітаризму під час навчання.

Теоретичне значення результатів дисертації. Дисертаційна робота Безпалька Б. Б. є комплексним дослідженням, яке побудоване на достатньо широкій джерельній базі та присвячене актуальному науковому напрямку сучасної історіографії. Здобуті результати дослідження дозволяють краще зрозуміти процес утвердження радянської влади в Україні та простежити головні етапи ідеологізації шкільної освіти. Вирішені автором дослідницькі

завдання розширюють та поглиблюють коло питань пов'язаних з радянською пропагандою у закладах шкільної освіти УСРР/УРСР 1930-х рр. У дисертаційній роботі теоретично доведено, що система шкільної освіти слугувала важливим механізмом утвердження комуністичних ідей серед суспільства та виховання «людини радянської». Вчитель, навчально-виховний процес та різні форми позакласної та позашкільної роботи слугували важливим інструментами насаджування вигідних владі ідей. Посилює наукову та теоретичну цінність дисертаційної роботи її регіональний аспект. Залучаючи, різноманітні джерела, зокрема архівні матеріали, шкільні підручники та журнали, Безпальку Б. Б. вдалося на конкретних прикладах показати основні методи та засоби реалізації радянської пропаганди у школах Київської області, що зі свого боку виступала як приклад для інших областей УСРР/УРСР. Крім цього, у ході дослідження автором було введено в науковий обіг ряд джерел, які раніше не ставали предметом спеціального дослідження. У підсумку, здобуті автором результати роботи можуть слугувати теоретичним підґрунтям для подальших досліджень, що присвячені вивчені радянській пропаганді у 1930-х рр. на території України.

Практичне значення. Результати дослідження, його висновки та узагальнення можуть слугувати подальшому вивченню питання радянської пропаганди в закладах загальної середньої освіти у період 1930-х рр. Можуть бути використані під час підготовки і написання монографій, статей, посібників, тематика яких є дотичною до питання пропагандистської політики радянської влади в галузі шкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи та висновки було апробовано на наукових конференціях:

міжнародних: XVI міжнародна конференція молодих славістів (Прага, 1 грудня 2022 р.); Міжнародна наукова конференція «Przekaz kulturowy, językowy, literacki, publicystyczny, obrazowy wobec rzeczywistości wojny w Ukrainie» (Люблін, 25–26 травня 2023 р.); XVII міжнародна наукова конференція молодих славістів «Phenomenon of second-classness and marginality in the Slavic. Area» (Прага, 8 грудня 2023 р.);

всеукраїнських: X Всеукраїнська наукова конференція «Київ і кияни у соціокультурному просторі України: освітні традиції в історії міста» (Київ, 26 травня 2021 р.); X Всеукраїнська науково-практична конференція для молоді за міжнародною участю «Українська минувшина. Шлях до незалежності: досвід, проблеми, перспективи» (Київ, 27 квітня 2021 р.); VI Всеукраїнська наукова конференція «Історик та історична наука у системі соціогуманітарного знання та взаємодії із суспільством» (Київ, 24 вересня 2021 р.); VII Всеукраїнська наукова конференція «Історико-біографічні

дослідження в сучасній Україні: теоретико-методологічні, джерелознавчі та дидактичні аспекти» (Київ, 23 вересня 2022 р.); XI Всеукраїнська науково-практична конференція для молоді за міжнародною участю «Українська минувшина. Війни за ідентичність та незалежність» (Київ, 20 квітня 2023 р.); Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Соціально економічний і політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.)» (Київ, 11 травня 2023 р.); XII Всеукраїнська наукова онлайн-конференція «Київ і кияни в соціокультурному просторі України: місто під час війни» (Київ, 25 травня 2023 р.).

Публікації. Основні здобутки та ключові положення дисертації відображено у 4 наукових публікаціях, із них 3 – одноосібні, 1 – у співавторстві: 3 статті (1 у співавторстві) у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 публікація, у яких додатково висвітлено результати дисертації.

Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Bezpalko V. Enemy image creation in textbooks of history of the USSR during the 1930-s: on the example of “the brief course of history of the USSR” of A. Schestakov. *Skhid*. 2021. Vol. 2 No. 3. P. 27–12. ISSN: 2411-3093. DOI: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2021.2\(3\)](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2021.2(3)). Вебпосилання на видання: <https://skhid.kubg.edu.ua/article/view/244789>

2. Bezpalko V., Khokhlov D. The vision of regional history in the Soviet textbooks of the socio-humanitarian block in 1920-1930. *Skhid*. 2023. Vol. 5 No. 1. P. 23–28. ISSN: 2411-3093. DOI: [https://doi.org/10.21847/2411-3093.2023.5\(1\).282994](https://doi.org/10.21847/2411-3093.2023.5(1).282994). Вебпосилання на видання: <https://skhid.kubg.edu.ua/article/view/282994>

3. Безпалько Б. Формування образу «ворога» у радянських шкільних підручниках гуманітарного блоку (1930-і рр.): за матеріалами київських видань. Київські історичні студії. 2023. Т. 2 (17). С. 120–126. ISSN: 2524-0757. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.215>. Вебпосилання на видання: <https://istorstudio.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/378>

Публікації, у яких додатково висвітлено результати дисертації

1. Безпалько Б. Питання націоналізму в шкільній пропаганді Радянської України (1920–1930 рр.). Slovane: nacionalismus a narodni stereotypy. Прага. 2023. С. 41–55. ISBN: 978-80-7465-650-7. Вебпосилання на видання: <https://www.academia.cz/slovane-nacionalismus-a-narodni-stereotypy--kosakova-hana--pavel-mervart--2023>

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, у якому викладено авторський погляд на методи та засоби радянської пропаганди у закладах загальної середньої освіти Київської області (1932–1941 рр.). Наукові результати дисертації належать особисто автору та є його теоретичним та практичним внеском у розвиток історичної науки.

У спільно підготовленій статті із Д. Хохловим «The vision of regional history in the Soviet textbooks of the socio-humanitarian block in 1920–1930» особистий внесок здобувача полягає у висвітленні змін візії регіональної історії Радянського Союзу на основі матеріалу підручників гуманітарного блоку.

Структура роботи. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій, переліку скорочень та умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури (170 позицій джерел, 84 позицій літератури, з-поміж яких – 17 іноземними мовами), 14 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінок, із них основного тексту 197 сторінки.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає стилю науково-дослідної літератури.

Дотримання здобувачем академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях, в яких висвітлено наукові результати дисертації.

На підставі вивчення тексту дисертації і наукових публікацій, результатів автоматизованої перевірки на плагіат та їх експертної оцінки, встановлено, що дисертація і наукові публікації виконані самостійно, не містять академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації, самоплагіату. Усі використані здобувачем у тексті дисертації свої наукові праці без посилання на ці праці були попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані в анотації дисертації.

Відповідність змісту дисертації галузі знань та спеціальності. Зміст дисертації відповідає галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Рішення.

1. Дисертація Безпалька Богдана Богдановича «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки та обговорення для надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів

дисертації, є завершеною, самостійною роботою, що містить науково обґрунтовані результати, актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення та відповідає п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 №44 (зі змінами внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022; № 502 від 19.05.2023), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023.

2. Дисертація Безпалька Богдана Богдановича та наукові публікації, в яких висвітлено наукові результати дисертації, виконано на належному науковому рівні з дотриманням академічної доброчесності.

3. Безпалько Богдан Богданович на високому рівні оволодів методологією наукової та педагогічної діяльності, набув теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Здобувач вільно володіє матеріалом.

4. Затвердити проект Висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Безпалька Богдана Богдановича на тему «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Головуючий:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Віталій АНДРЕЄВ

